

**ЛІТЕРАТУРНА ГРА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЧИТАЦЬКОГО
КРУГОЗОРУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

У статті розкривається роль та місце літературної гри у розвитку читацького кругозору, засобу навчання та виховання дітей. Наводиться класифікація ігор та подані зразки таких ігор. Аналізуються думки провідних педагогів з досліджуваної проблеми.

Ключові слова: дидактичні ігри, класифікація ігор, читацька розминка, творча уява, літературний портрет.

Lutsiw S. Literary game as a development tool for the younger pupils reader's horizons. In the article the literature game role and place in the development of reader's outlook as an educational and breeding methods is shown. The games classification is set and their examples are shown. The leading educators views on this problem are analysed.

Key words: didactic games, games classification, reader's warm-up, creative imagination, literary portrait.

Луцив С. Литературная игра как средство развития читательского кругозора младших школьников. В статье раскрывается роль и место литературной игры в развитии читательского кругозора, средства обучения и воспитания детей. Приводится классификация игр и представлены образцы таких игр. Анализируются мнения ведущих педагогов по исследуемой проблеме.

Ключевые слова: дидактические игры, классификация игр, читательская разминка, творческое воображение, литературный портрет.

Постановка проблеми. Звернути увагу на роль гри в розвитку особистості дітей стало можливим, завдяки відкриттям в галузі філософії та психології, які дали можливість інакше поглянути на дитину, її потреби як фізичні, так і психічні, а також на розвиток її організму і особистості. Це також призвело до створення нових концепцій освіти і виховання дітей і молоді. У грі дитина приглушує актуальні потреби і прагнення, часто компенсуючи те, чого не може досягнути у дійсності. Гра звільняє дитину від емоційного напруження, дає їй можливість більш влучного і реалістичного пізнання власної особи, стимулює розвиток творчості та інтелекту. Бавлячись з іншими, дитина вчиться встановлювати спільні контакти, вирішувати проблеми в групі та через групу, взаємодії та взаємної відповідальності і підтримування існуючих в групі моральних норм.

Аналіз досліджень. Видатний філософ Платон першим звернув увагу на дитячі ігри як засіб підвищення ефективності навчання, пізнавальної діяльності учнів, формування у них соціальних якостей і практичних навиків. Гру він розглядав як засіб цілеспрямованого впливу на дітей та вказував на необхідність педагогічного керівництва дитячими іграми [7, 27].

Німецький педагог Ф. Фребель трактував забави та ігри як найважливіший засіб педагогіки. Педагог зазначав, що гра є одночасно прикладом і наслідуванням цілого людського життя [...]. У ній знаходяться і з неї б'ють джерела всякого добра [...], вона має повну серйозність і високе значення, самостійні (неконтрольовані) забави дитини у цьому періоді відкриває його майбутнє внутрішнє життя [10, 16].

Українські психологи і педагоги також приділяли велику увагу грі й підкреслювали значну її роль у процесі виховання дитини як особистості.

Лушів С. Літературна гра як засіб розвитку читацького кругозору...

На значення гри в розвитку морально-вольових сторін учня звертав увагу К. Ушинський. У своїх працях педагог визначає діагностичний і прогностичний характер ігор, піднімає питання про озброєння педагогічних кадрів теорією і практикою ігрової діяльності. «У грі дитина живе, і сліди цього життя глибоко залишаються в неї, ніж сліди дійсного життя, у яке вона не може поки що ввійти через складнощі її явищ та інтересів», «... у грі дитина випробує свої сили й самостійно розпоряджається своїми створеннями» [9, 264].

А ось В. Сухомлинський одним з основних умінь вчителя початкових класів вважав вміння проникнути в духовний світ дитини. Він зазначав: «Гра – це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається цілющий потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості» [8, 103].

Забавою як інтеграційною діяльністю людини, займалися також відомі психологи сучасності. Можна назвати таких як Зігмунд Фрейд, Сергій Рубінштейн, Лев Вигоцький, Даніель Ельконін.

Мета статті. Розкрити роль та місце літературної гри у розвитку читацького кругозору молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. У Державному стандарті початкової загальної освіти читацька діяльність розглядається як «комунікативна мовна пізнавальна діяльність, спрямована на сприйняття, осмислення і відтворення прочитаного». У процесі навчання відбувається становлення читача, що здатний до самостійної читацької, творчої діяльності, здійснюється його мовленнєвий, літературний, інтелектуальний розвиток, формуються морально-естетичні уявлення і поняття, збагачуються почуття, виховується потреба у систематичному читанні [3].

Ігрова діяльність виступає одним з ефективних засобів підвищення якості сприймання молодшими школярами художніх творів на уроках літературного читання. У структурі уроку літературного читання у початкових класах літературна гра має форму дидактичної гри, ігрової ситуації, ігрового прийому, ігрової вправи.

У пошуках ефективної методики навчання, яка, з одного боку, враховувала б специфічні закони літератури як виду мистецтва, а з іншого – формувала читацьку компетентність, варто звернутися до дидактичної гри. Дидактичні ігри – це ігри, що входять безпосередньо до структури уроку і сприяють засвоєнню, поглибленню й закріпленню навчального матеріалу та є засобом загального розвитку особистості, формування читацької самостійності тощо [2, 12].

Такі ігри можуть бути різної форми: тільки словесні, поєднують слово й практичні дії, поєднують слово й наочність, поєднують слово й реальні предмети.

Термін «літературна гра» має декілька значень. По-перше, це – художня творчість, гра мистецькими засобами за законами мистецтва, рівнозначна будь-якій соціальній грі, однак відмінна за змістом – тут панують естетичні критерії. По-друге, літературні – це як узагальнена назва певних жанрів, які стимулюють інтелектуальну активність та розвивають естетичний смак [5, 5].

У методиці викладання української мови літературні ігри – це словесні, рольові, драматичні ігри, побудовані на літературному матеріалі, розваги з використанням літератури, що розвивають пам'ять, уяву, фантазію, дотепність і винахідливість учасників, один із дієвих засобів опрацювання літературного твору [5, 4].

Такі ігри мають на меті активізувати психічні процеси діяльності учня молодшого віку (відчуття, сприймання, мислення, уяву, пам'ять, увагу), волю, мовлення. Використання на уроках літературного читання дидактичних ігор робить процес навчання цікавим, створює у дітей бадьорий, творчий настрій, полегшує засвоєння навчального матеріалу.

Використання літературної гри як засобу розвитку читацького кругозору викликане не лише особливостями молодшого школяра, а й специфікою літературного твору, яка є дуже близькою до художніх умовностей гри, і, по-друге, специфікою сприйняття літератури, яка теж співзвучна природі ігрового моменту. Літературна гра на уроці літературного читання дозволяє учням молодших класів усвідомити ідейно-тематичний, композиційний задум письменника; ознайомлює їх з літературними поняттями, які забезпечують адекватне розуміння твору.

Важливо зазначити, що деякі літературні ігри не завжди вносять щось нове до обізнаності дітей, але вони корисні тим, що вчать молодших школярів творчо застосовувати наявні знання в інших умовах, активізують різноманітні розумові процеси.

Літературна гра містить вагомий навчальний потенціал: це може бути і засіб аналізу художнього твору, його осмислення, і спосіб оцінки прочитаного, і творчий підсумок вивченого, і метод перевірки рівня засвоєння матеріалу.

У методиці виділяють такі ігри за рівнем читацького сприйняття: ігри на первинне сприйняття художнього твору; ігри на поглиблення сприйняття художнього твору; ігри з метою закріплення літературних знань; ігри творчого характеру.

До групи ігор, класифікованих за дидактичною метою, відносять: ігри проблемно-пошукового змісту (на осмислення, одержання нових знань); рефлексивно-тренувальні ігри; ігри творчого плану (на формування вміння здійснювати творче перенесення знань); контрольні-оцінювальні ігри.

За типом діяльності молодших школярів на уроці літературного читання у початкових класах ігри поділяються на репродуктивні, пізнавально-пошукові, творчодіяльнісні. За характером створення ігри бувають запропоновані вчителем та створені самими учнями [5, 4].

Майбутнім вчителям початкових класів важливо пам'ятати, що часте використання гри призводить до того, що учні втрачають інтерес до неї. Це можна пояснити зникненням новизни. Тому варто ускладнювати правила, включати елементи змагання, починати гру з несподіваної лічилки чи ігрового зачину. Пояснення вчителя під час проведення гри має бути лаконічним і зрозумілим, пробуджувати інтерес. Для ефективного використання літературної гри на уроці літературного читання вчителю необхідно знати психологію учня і вміти використати ці знання на уроці як активну дієву схему, творчо опанувати методику використання ігор як раціональний засіб опрацювання літературного твору; вміти визначати ступінь необхідності гри на певних етапах уроку; бути впевненим у досягненні позитивних результатів у навчанні читання та виховання впливу на учнів; усвідомлювати жанрові особливості, зміст літературного матеріалу.

Головними умовами ефективності застосування дидактичних ігор методисти називають: змістовне включення до навчального процесу; цікаві назви; наявність ігрових елементів, зокрема вступу, римування; оголошення правил гри які не можна порушувати; використання лічилок; емоційне ставлення самого вчителя до ігрових дій (його слова й рухи цікаві, несподівані для дітей).

Помилковою є думка про те, що літературні ігри найдоцільніші наприкінці уроку, оскільки в цей час діти найбільш стомлені. Однак гра може бути найкращим початком з метою створити емоційний настрій уроку, ефективно ознайомити учнів із його завданнями, пожвавити процес тренувальних вправ, читацької розминки. Літературну гру можна використовувати впродовж усього уроку, вона буває ефективним завершенням уроку: узагальненням вивченого, підбиття підсумків.

Таким чином, ефективне формування початкових елементів літературознавства відбувається у процесі виконання ігрових завдань, матеріалом для яких є літературно-художні

Луців С. Літературна гра як засіб розвитку читацького кругозору...

тексти, що вивчають діти на уроці читання, а змістом – літературно-теоретичні поняття. Останні ігри застосовуються для поглибленого розуміння учнями вивчених творів.

До різновидів літературної гри можна віднести і драматичні забави, або як їх ще називають, драматичні ігри. Драматичні забави становлять істотний чинник в розвитку особистості дитини, беручи участь у розвитку уяви і здатності оперування символами, формування власної системи цінностей, модифікації поведінки, розвитку комунікації як вербальної (мовної) так і невербальної, кращого пізнання себе і більш адекватного бачення своєї суспільної ситуації, більшого вміння співпраці. Драма має свої унікальні риси. Переважна більшість драматичних етапів стимулюються вчителем, а ситуації в грі майже завжди відображають вибір учнів. Отже можна стверджувати, що драматична гра відіграє вагомое значення у розвитку читацького кругозору учнів початкових класів.

Варто зазначити, що одержання нових знань не завжди можна забезпечити у процесі організації ігрової діяльності. Тому ігри можна поєднувати з деякими формами проблемного навчання.

З метою збагачення читацького досвіду учнів, поповнення запасу знань про дитячих письменників можна запропонувати учням гру «Письменник-не письменник». Для цієї гри вчитель заздалегідь готує список прізвищ дитячих письменників, які чергуються з прізвищами видатних наукових і громадських діячів, художників, композиторів, але таких, які відомі учасникам гри. У ході гри вчитель або учень-ведучий вимовляє прізвище письменника, а учасники гри підносять руку чи сигнальну картку. Якщо звучить прізвище іншого митця – не підносять. Ті, хто не підніс руку, коли вимовлялося прізвище письменника, і хто підніс, коли воно не звучало, вибувають із гри. Наприклад, молодші школярі вибирають прізвища письменників з такого списку: В. Сухомлинський, Марійка Підгірянка, Микола Лисенко, Катерина Білокур, Тарас Шевченко, Андрій Шевченко, Тіна Кароль. Після гри учні пригадують твори відомих їм письменників.

Можна запропонувати учням ще такі літературні ігри:

Дитячий театр

Дидактична мета. Вчити дітей виділяти у творі основні події, передавати свої думки без слів.

Зміст. Учитель ознайомлює дітей із твором і дає завдання: показати почуте за допомогою жестів та міміки.

Наприклад: «Ріпка» – діти намагаються передати зміст казки без слів, імітуючи рухи головних героїв, тощо.

Опорні слова

Дидактична мета. Розвивати вміння запам'ятовувати в тексті деталі сюжету, відтворювати їх в усних переказах.

Зміст. I варіант. Вчитель дає ряд слів із недавно прочитаного твору.

Наприклад: пшеничний колосок, зерно, млин, борошно, тісто, пиріжки. Діти мають назвати твір, про який ідеться, і переказати його з використанням опорних слів.

II варіант. Діти мають прочитати твір і визначити опорні слова, за допомогою яких можна якнайповніше відтворити заданий уривок твору.

Наприклад: після читання казки «Вовк вйтом» учні випишують ряд слів – осел, вовк, вйт, люди, хлоп.

Виграє той, за чиїми словами легко відтворити казку.

Що спочатку, що в кінці

Дидактична мета. Розвивати вміння аналізувати, вчити, запам'ятовувати послідовність подій у творі.

Зміст. Учитель читає уривок твору з певною подією, а діти називають ті події, що відбувалися раніше чи пізніше. Виграє команда, яка назве точний порядок подій.

Наприклад: «Раптом бідняк побачив на узбіччі дороги дідуся. Той швидко підійшов до бідняка, спитав: «Чого ти, друже, сумний?»

- Що було до того?

- Що було пізніше?

Намалюємо мультфільм

Дидактична мета. Вчити визначити головні події, які вплітаються в основний зміст твору, розрізнити головне та другорядне, розвивати вміння аналізувати й синтезувати.

Зміст. Діти діляться на групи, отримують завдання на картках, виконують його, обмінюються думками.

Завдання:

- Які малюнки можна намалювати до казки «Колобок», щоб діти, які її не читали, зрозуміли зміст?

- Виберіть серед поданих ілюстрацій найменшу кількість, за якими можна відтворити зміст казки.

- Виберіть із твору або придумайте підписи до ілюстрацій.

У результаті виконання завдання має вийти мультфільм [6].

Висновки. Можна стверджувати, що гра є добровільною діяльністю чи заняттям, що виконується в певних визначених проміжках часу і простору добровільно прийнятих, але з використанням, безумовно, обов'язкових правил. Вона пов'язана з почуттям напруженості і радості, а також свідомості «відмінності» від «звичайного» життя. Дитина трактує свою гру серйозно і підходить до неї емоційно. Літературні ігри, вікторини, використовувани не як самоціль, не заради розваги, а як вправи в цікавій формі, важливий засіб навчання і виховання дітей, засіб формування особистості і розвитку читацького кругозору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Выготский Л. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка : вопросы психологии / Л. Выготский. – М. : Просвещение, 1966. – 541 с.
2. Вихруш В., Дубчак С. Информативність уроку як фактор розвитку пізнавальної діяльності молодших школярів / В. Вихруш, С. Дубчак // Початкова школа. – 1996. – № 4. – С. 12–14.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards>
4. Ємець А. Читацький кругозір як складова літературного розвитку молодших школярів / А. Ємець // Початкова освіта. – 2007. – № 32. – С. 28–32.
5. Іванова Я., Петух О. Літературні ігри / Я. Іванова, О. Петух // Початкова освіта. – 2006. – № 8. – С. 4–6.
6. Літературні ігри на уроках читання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://posnauko.com.ua/teacher/useful/lit-igry.html>
7. Мовчун А. Найрозумніший книголюб / А. Мовчун // Початкова школа. – 2006. – № 3. – С. 37–40.
8. Платон. Законы // История социальной педагогики : хрестоматия. – М., 2000. – С. 27–29.
9. Сухомлинский В. Мудрая власть коллектива / В. Сухомлинский. – М. : Мол. гвардия, 1975. – 236 с.
10. Ушинский К. Педагогические сочинения. В 6 т. / [сост. С.Ф. Егоров]. – Т. 4. – М., 1990. – 528 с.
11. Фребель Ф. Будем жить для наших детей / Ф. Фребель // Серия Психология детства. Классическое наследие. – Екатеринбург : У-Фактория, 2005. – 248 с.

Статтю подано до редакції 30.10.2014 р.